Bölgesel Dengesizliklerin Giderilmesinde Yatırım Teşviklerinin Rolü ve Başarı Kriteri Olarak Yakınsama Analizleri: Türkiye Örneği

Role of Investment Incentives in Removal of Regional Imbalances and Convergence Analysis as Success Criteria: The Turkish Case

Prof. Dr. Cevat Gerni (Doğuş University, Turkey)

Prof. Dr. Selahattin Sarı (Beykent University, Turkey)

Asst. Prof. Dr. Haktan Sevinç (Ağrı İbrahim Çeçen University, Turkey)

Prof. Dr. Ömer Selçuk Emsen (Atatürk University, Turkey)

Abstract

Together with starting to observe the situations like the development differences seen between the countries after industrial revolution between the cities and regions of the countries. This situation leads some of the cities to emigrate and some other cities to become more crowded. The negative externalities emerging in migration-receiving cities make the life in those cities intolerable, whilst the decreasing population of emigrant cities triggers the decrease in both of demand and supply that is a production factor. The reflection of this situation shows itself as the cycle of “migration-revenue decrease-migration”. Through the investment incentives given to underdeveloped regions in order to prevent the migration that is a reflection of regional imbalances, it is aimed to decrease the imbalances by increasing the employment and revenue. The incentives applied in the year after statistical region classification in Turkey consist of incentives in periods of 2004-2008 and 2009-2012. In this study, it has been examined if there is any convergence between the income per capita in city and region axes, and if the incentives have any influence on this convergence. The investment incentives prepared in accordance with the realities of the cities eliminate the development differences by creating more efficient results. As a policy argument, it can be asserted that the incentive implementations considering the comparative superiorities of the cities will play more important roles in both of ensuring the efficient use of the resources and closing the development differences.

1 Giriş

Ekonomik büyüme ve kalkınma dünyadaki tüm ülkelerin istisnasız bir şekilde arzuladığı ekonomik boyutunun yanı sıra sosyal yönlerinin de olduğu bir olgudur. Bu eksenden hareketle ekonomik büyüme, ülkelerin ellerindeki mevcut kaynaklarla daha fazla çıktı düzeyine ulaşmak ve/veya kaynakları ve yatırım düzeyini arttırarak çıktı düzeyini arttırmaktır. Birinci durumdaki mesele olan mevcut kaynaklarla üretim seviyesinin arttırılması, yani üretimde etkinlik artışı oluşturmak, her ülke için gerçekçi bir hedef olamayabilecekken; ikinci durumdaki kaynakların veya yatırım düzeylerinin arttırılması yoluyla ekonomik büyümenin sağlanması birçok ülke için daha gerçekçi ve daha çok arzulanan bir ekonomik hedeftir. Ayrıca ekonomik büyüme olgusunun en büyük dezavantajı, kaynak yetersizliğine ve konjonktürel ekonomik dalgalanmalara dayalı olarak istikrarsız bir seyir gösteren ekonomik faaliyetlerdir. Bu sebeple ekonomik faaliyetlerin daha istikrarlı bir hal almalarını sağlamak amacıyla yönetimler tarafından yürütülen ekonomi politikalarıyla uyumlu çeşitli müdahale araçları bulunmakta ve kullanılmaktadır. Müdahale araçları içerisinde önemli bir yeri olan teşvik politikalarına gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş birçok ülke tarafından sıklıkla başvurulmaktadır. Teşvik politikalarının ekonomik büyüme ve kalkınma için birçok ülkede yaygın olarak kullanılan bir ekonomi politikası aracı olmasına rağmen, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine bağlı olarak farklı amaçlar ve mekanizmalar içerebilmektedir. Dünya ölçeğinde gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki teşvik uygulamalarına benzer biçimde bu kez ulusal ölçekte bölgesel dengesizlikleri telafi etmek amacıyla kullanıldığı gözlenmektedir. Teşviklerin gelişmiş ülkelerde stratejik öneme sahip öncelikleri daha fazla ön plana çıkarmayı hedeflediği, buna karşılık azgelişmiş ülkelerde ise piyasa ekonomisinin yaygınlaşmasına ve özel sektör yatırımlarının cesaretlendirilmesi amacı taşıdıkları dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada bölgesel dengesizliklerin farkındalığına paralel olarak 2003 yılında oluşturulan İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması bağlamında bölgesel dengesizlikler ele alınırken; bölgesel dengesizliklerin elimine edilmesi amacıyla 2004-2008 ve 2009-2012 arası dönemde uygulanan teşvik politikalarının başarılı olup olmadığı araştırma konusu yapılması hedeflenmiştir. Literatürde ülkeler arasında olduğu gibi bir ülkenin illeri ve/veya bölgeleri arasında “*yakınsama*”nın zamana bağlı olarak ortaya çıkması, il veya bölge bazında “*gelir dengesizliğinin kapandığı*”na işaret etmekte; aksi yöndeki bulgulara ise “*gelir dengesizliğinin derinleştiği*”ne, yani “*ıraksama*”nın varlığına sinyal teşkil etmektedir. Çalışmanın bundan hemen sonraki kısmında bölgesel dengesizlik ve yakınsama teorisinden oluşan teorik yapı ele alınmış; literatür özetinde de il ve bölge bazlı

ülkelere özgü uygulamalı literatür özeti verilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında ise Barro ve Sala-i Martin (1992)'nin kullanmış oldukları β yakınsaması analizleri Türkiye özelinde il ve bölge bazlı olarak araştırılmıştır.

2 Bölge Kavramı ve Bölgesel Yatırım Teşvik Türleri

Temelde büyüklük esasına dayalı olarak tanımlan bölge kavramı, genellikle şehirlerden (kent) daha büyük fakat ülkelerden daha küçük büyüklükleri vurgulamak için kullanılırken, belirli bir bölge tanımlanmasında bulunabilmek için de bir takım ölçütlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ölçütlerin en yaygın olanları; coğrafi, sosyo-ekonomik, kültürel, fiziki veya kentsel ölçütlerdir (Roy ve Bezbaruah, 2002: 7). Sadece ekonomik eksende bir tanımlama yapıldığında, bölge kavramının analizinde ikili bir ayrıma gidildiği görülmektedir. Birinci ayırım, “bölgelelerin ekonomik yapılarına veya durumlarına göre yapılan analize dayanmaktadır. **“Ekonomik yapılarına veya durumlarına göre tanımlaması yapılan bölge”** tasnifi daha çok Fransız ekolüne ait bir yaklaşımdır. Bu ayırıma göre bölgeler; homojen (türdeş), polarize (kutup-nodal) ve plan bölge şeklinde sınıflandırılmakta olup yapılan ayırım bölgesel planlama literatüründe ve bölgesel tahlillerde çok daha fazla yer almaktadır. İkinci ayırımsa; bölgelerin ekonomik gelişme düzeylerine göre yapılan analize dayanmaktadır. **“Bölgelerin yapmış oldukları ekonomik faaliyetlerin derecesine ya da ekonomik gelişme düzeylerine göre bölgeler”**se; gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş bölge olarak gruplandırılmaktadır (Ersungur, 2005: 27; Roy ve Bezbaruah, 2002: 7).

Genel anlamıyla bölgeler arasında ekonomik ve sosyal fırsat eşitsizliği şeklinde tanımlaması yapılan bölgesel dengesizlik ise gerek bölgelerin sahip olduğu özellikler, gerekse gelişme sürecine yön veren iktisadi ve sosyal faktörlerin ülke içinde dengesiz dağılımı şeklinde meydana gelen bir olgu olarak bölgesel/kentsel kalkınma literatüründe yer almaya başlamıştır. Şöyle ki, zaman içerisinde ülkelerin ve bölgelerin gelişme safhalarında ve hızlarında çeşitli nedenlerden dolayı farklılıklar meydana gelmiş ve bölgesel dengesizlikler ortaya çıkmıştır. Bu farklılıkların en önemli nedenleri arasında; (i) doğal faktörler (çeşitli doğal kaynaklar yönünden yoksunluk veya bolluk), (ii) tarihsel süreç içerisinde uygulanan liberal veya korumacı ekonomik politikalar ve (iii) uygulanmakta olan demokratik ve sosyo-politik nedenler yer almaktadır (Chaudhuri, 2001: 324-325; UN, 2001: 8). Dolayısıyla bölgesel dengesizlikler gelişmiş, gelişmekte olan ya da azgelişmiş her ülkede karşılaşılabilen önemli bir problem konumunda iken, bu olgu azgelişmiş ülkelerde daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır (Chaudhuri, 2001: 324). Çünkü bölgesel dengesizliklerin nedenleri arasında sayılan endüstriyel faaliyetlerden yoksunluk, altyapı yatırımlarının eksikliği ve yüksek işsizlik gibi faktörlerin birçoğu azgelişmiş ülkelerde daha belirgin ve kronik niteliktedir. Gelişmiş ülkelerdeki bölgesel dengesizlikler ise daha çok ülke geneline göre endüstriyel faaliyetlerin henüz başlamadığı veya ilerleyemediği, ekonomisi daha çok tarıma dayalı veya gerileyen sanayileri nedeniyle ekonomik etkinliğini giderek kaybeden bölgelerde rastlanmaktadır (Doğan ve Yıldız, 2007: 151).

Hangi sebepten kaynaklanırsa kaynaklansın, ortaya çıkan bölgesel dengesizlikleri giderecek veya en aza indirecek bazı politika uygulamaları ve araçları mevcuttur. Bu politika araçları arasında kamu yatırım ve harcamalarının artırılmasına yönelik çalışmalardan, özel sektör yatırımlarının artırılmasına dayalı çalışmalara, sanayi faaliyetlerine yönelik organize sanayi bölgelerinin oluşturulmasından, kalkınma ajanslarının oluşturulmasına yönelik olanlara olmak üzere sıklıkla kullanılan ve tercih edilen araçların varlığı dikkat çekmektedir. Bölgesel kalkınmayı sağlamaya yönelik bu araçlardan farklı olarak ve diğer birçok aracı etkilemesi ve birçoğuyla da ilişkili olması açısından bir diğer önemli araç da teşvik uygulamalarıdır.

Ekonomi literatüründe “teşvik” kavramı ise; özendirme, sübvansiyon etme, destekleme ve devlet yardımı gibi kavramları kapsamakta veya bu kavramlarla eş tutulmaktadır. Dolayısıyla teşvik kavramı; belirli düzeydeki ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından doğrudan veya dolaylı yöntemlerle sağlanan tüm maddi veya gayri maddi destek, özendirme ve yönlendirmeleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Ginevicius, 2011: 437).

Devlet yardımları ile belli bir işletmeyi veya üretimi, üretim yöntemini, üretim ya da faaliyet konusunu etkilemek, üreticileri teşvik veya himaye etmek veya firmaların rekabet gücünün artırılmasına katkıda bulunmak amacı güdülür. Belirtilen amaçlar doğrultusunda teşvik politikaları; firma veya endüstrilerin kuruluş ve işleyiş yerlerini etkilemek suretiyle belirli bir bölgenin gelişmesini sağlamak, herhangi bir karşılık beklemeden veya bazı yatırımların kârlarını yatırıma çevirme gibi cebri uygulamaları olabilen uygulamaları da kapsarlar. Ayrıca kamu harcamaları politikası içinde teşviklerin payı ve rolü oldukça büyük olduğundan, teşvik politika araçlarının neden ve nasıl kullanıldığı önem taşımaktadır. Bu sebeple teşvikler; (i) ülke içindeki kaynak tahsis kararlarını, (ii) gelir dağılımını ve (iii) harcamaların verimliliğini etkilemektedir. Teşvik veya sübvansiyonlar ise ister yatırım ve üretim aşamasında, isterse ihracat aşamasında yapılsın, kaynak dağılımını değiştiren, maliyetleri azaltan ve bir ekonomik faaliyeti diğerlerine oranla daha kârlı ya da avantajlı kılan dolaylı veya dolaysız kamu müdahaleleridir (ITO, 1995: 18; OKA, 2011: 11).

Diğer taraftan uluslararası alanda hızlı ve güçlü bir şekilde yaşanan rekabet, teşvik uygulamalarının ülkelere ve hatta ülke içerisinde yer alan bölgelere göre çeşitlenmesine yol açmıştır. Özellikle küreselleşme hareketlerinin ülkeleri adeta tek kutuplu bir dünya haline getirmesinden dolayı ortaya çıkan küresel sermaye hareketleri ve bu hareketlerden pay alma arzu ve isteği de yeni ve değişik teşvik uygulamalarının ortaya çıkmasına neden

olmuştur. Ayrıca ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarındaki değişiklikler ile bazı teşvik uygulamaları da değişmekte veya yeniden belirlenmekte, daha önce uygulanan indirim veya istisnalar belli bir süre sonra kaldırılmakta, yeni indirim veya istisnalar uygulamaya konulmaktadır. Tarihsel seyri incelendiğinde, “*teşvik uygulamalarının bir tür evrim geçirdiği, çağının gereklerine ve değişen düzene adapte edilebilirliği*” dikkat çekmektedir.

Bu bağlamda birçok ülke tarafından yürütülen teşvik uygulamaları genel olarak üç kategoride ele alınmaktadır:

- (i) Nakdi (Finansal) Teşvikler: Ya direkt olarak ülkeler ya da ülkelerce desteklenen bazı kuruluşlar tarafından firmaların doğrudan parasal (nakit ödemeler, hibeler, krediler, sermaye yatırımları, kredi sigortası ve kredi garantileri) olarak desteklenmesi şeklinde, iktisadi yardım amaçlı olan teşvik tedbirlerini içerir. Nakdi hibeler şeklindeki teşvikler, firmalara esneklik sağlaması ve sermaye harcamalarını azaltarak avantajlar doğurması nedeniyle firmalarca en çok tercih edilen teşvik uygulamalarıdır (Boadway ve Shah, 1992: 6; Poole vd., 1999: 12).

Nakdi teşvikler daha çok gelişmiş ülkeler tarafından başvuru teşvik tedbiri türlerindendir. Nakit şeklinde yapılan ödeme türü olduklarından ödemenin yapılacağı kaynağın mevcut olması gerekmekte ve bu sebeple özellikle kamu bütçelerine ek bir maliyet getirmektedirler. Ayrıca nakit olarak bazen çok büyük ödemeler veya bazen de anında ödemeler şeklinde olması nedeniyle bazı nakdi teşvik uygulamaları yönetimleri zor durumlara düşürebilmektedir.

- (ii) Vergisel (Mali) Teşvikler: Nakdi teşviklerde karşılaşılan çeşitli zorluklardan dolayı nakdi teşvik uygulamalarının özellikle bazı türlerinin ülkeler tarafından daha az tercih edilmesi sonucunu doğurmuştur. Vergisel teşvikler; belirli makroekonomik hedeflere ulaşabilmek için vergi kanunlarında değişiklik yapmak suretiyle çeşitli ekonomik faaliyetlerde vergisel kolaylıklar ve ayrıcalıklar sağlanmasını ifade eder (Benk, 2004; Giray, 2005: 95). Dolayısıyla vergisel teşvikler genel vergi sistemi içerisinde bir istisna durumu oluşturup, yatırımların maliyetini etkileyerek teşvikini amaçlamaktadır. Bu bağlamda vergisel teşvikler; ülkelerdeki genel vergi rejimi içerisinde bir istisna teşkil ederek ülkelerin kasasından doğrudan bir para çıkışı yerine, bir kısım gelirlerin terki gibi görüldüklerinden, birçok ülke için en fazla tercih edilen teşvik türüdür. Ayrıca birçok ülkede çok fazla tercih edilen teşvik türü olmasına ek olarak ekonomideki belli sektör veya alanlardaki vergi yükünü azaltması, ertelemesi veya tamamen bitirmesi nedeniyle de birçok firmayı cezp etmektedir (Küçükoğlu, 2005: 175; Uluatam, 1971: 41).

- (iii) Diğer Teşvikler: Bu sınıflandırmalara tabi olan teşvik uygulamaları yukarıda da açıklandığı üzere daha çok nakdi ve vergisel teşvikler adı altında gruplandırılmaktadır. Ancak, gerek bu gruplandırmaların içerisine girmeyen teşvik uygulamalarının varlığı, gerekse değişen koşullara uygun yeni teşvik türlerinin de uygulanması farklı bir gruplandırılmaya gidilmesini gerekli kılmakta ve bu da diğer teşvikler adı altında toplanan teşvikleri oluşturmaktadır. Bu teşviklerse hem nakdi hem de vergisel türde olabilen ve daha çok aynı olarak nitelendirilebilen çeşitli indirim, muafiyet ve düzenlemelere dayalı teşvikleri ve belirli sektör ve bölgelere has bir şekilde uygulanan teşvikleri ifade eder (Barbour, 2005: 2; Poole vd., 1999: 1; UNCTAD, 2004: 6-7).

3 Bölgesel Teşvikler Üzerine Literatür Özeti

Ulusal bağlamda uygulanan teşvik politikaları ekonomik büyümeye olumlu katkılar sunan önemli bir politika aracı olarak birçok politikacı ve ekonomist tarafından büyük bir ilgiyle kullanılmakta ve araştırılmaktadır. Diğer taraftan görece daha mikro ölçekte bölgesel veya kent ekonomileri özelinde dengesizliklerin giderilmesi amacıyla da gütmemektedir. Ancak, teşvik uygulamalarının özellikle ekonomiye çok büyük ve kestirilemeyen-net maliyetler yüklememesi nedeniyle politikacılar tarafından sık sık başvuru bir ekonomi politikası bileşeni veya tamamlayıcısıdır. Ekonomi politikasına yön verenler kadar, akademik çevrelerde de teorik ve ampirik düzeyde birçok araştırmacı konuyu ilgiye değer görmektedir. Literatürdeki çalışmalar genellikle teşviklerin ekonomik büyümeye ve bölgesel kalkınmaya olan etkilerinin araştırıldığı düzeyde olan çalışmalardan oluşmakta ve bireysel ülke veya ülke gruplarını kapsamaktadırlar.

Teşviklerin bölgesel kalkınma üzerindeki etkilerini inceleyen Schalk ve Untiedt (2000), Chalk (2001), Tung ve Cho (2001), Gabe ve Kraybil (2002), Bondonio ve Greenbaum (2006), Porsse vd. (2007), Van Parys ve James (2010) gibi bazı yazarların çalışmaları, teşviklerin bölgesel dengesizliklerin giderilmesi ile bölgesel istihdam artışları ve kalkınmanın sağlanmasında olumlu yönde etkilerde bulunduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Buna karşılık Devereux (1991) vergisel temelli uygulanan teşviklerin asimetrik ve süreklilik arz etmeyen bir etki oluşturduğu kanaatine dayanarak, vergisel teşviklerin yatırım kararında olumlu yönde etkiler oluşturmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Buna benzer şekilde Van Parys ve James (2010) tarafından yapılan çalışmada yabancı yatırımları teşvik etmede GSYİH ve dış ticaret hadleri üzerinde önemli ve pozitif, buna karşılık ihracata dayalı vergi tatilleri ve enflasyon oranlarının ise pozitif fakat önemsiz düzeyde etkili olduğunu ortaya koymuştur.

Yazarı ve Yılı	Ülkesi ve Dönemi	Yöntemi	Elde Edilen Bulgu
Gelişmiş Ülke veya Ülke Grupları Niteliğinde Olanlar			
Devereux (1991)	İngiltere (1973-1986)	Panel Veri Analizi	Vergisel temelli uygulanan teşviklerin asimetrik ve süreklilik arz etmeyen bir etki oluşturduğu kanaatine dayanarak, vergisel teşviklerin yatırım kararında olumlu yönde etkiler oluşturmadığı bulgusuna ulaşmıştır.
Schalk ve Untiedt (2000)	Almanya (1978-1989)	Panel Veri Analizi	Teşvik politikalarındaki arz ve talep yönlü unsurların belirlenmesiyle oluşturulan modele yönelik analiz sonucunda, hem yatırım hem de istihdam temelli olarak yürütülen bölgesel teşvik politikalarının başarılı olduğu yönünde sonuçlara ulaşmışlardır.
Gabe ve Kraybil (2002)	ABD (1993-1995)	Regresyon Analizi	Teşviklerin firmaların hedeflenen istihdam artışında pozitif yönde etkiler çıkardığını ortaya koymuş, böylece artan istihdam ile ekonomik büyümenin olumlu yönde etkileneceğini belirtmiştir.
Bondonio ve Greenbaum (2006)	Bazı AB Ülkeleri ve İtalya (1995-1998)	Farklardaki Fark Analizi	Çalışma sonucunda gerek AB’de gerekse İtalya’da teşviklerin bölgesel istihdam oluşturma üzerinde pozitif ve anlamlı etkiler çıkardığı sonucuna varmışlardır.
Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülke veya ülke grupları niteliğinde olanlar			
Chalk (2001)	Filipinler ve Bazı ASEAN Ülkeleri	Betimleyici Analiz	Sonuç olarak hukuki altyapısı uygun, daha gerçekçi ve uygulanabilir teşvik yasalarının yatırım düzeyini arttırmada Filipinleri diğer ASEAN ülkelerinden çok daha fazla ön plana çıkardığı kanaatine varmıştır.
Tung ve Cho (2001)	Çin (1988-1994)	Regresyon Analizi	Özellikle düşük vergi oranlarına dayalı vergisel teşviklerin ve altyapı yatırımlarının yabancı sermayeyi teşvik etmede ve ülkedeki bölgesel dağılımında çok önemli değişkenler olduğunu ortaya koymuşlardır.
Porsse vd. (2007)	Brezilya	Genel Denge Yaklaşımı	Vergisel teşvik uygulamalarının yeni istihdam olanakları oluşturmada pozitif etkiler oluşturarak, hane halkı refahında ve ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkiler oluşturduğunu tespit etmişlerdir.
Van Parys ve James (2010)	Frank Kullanan 12 Merkezi Afrika Ülkesi (1994-2006)	Panel Veri Analizi	Frank kullanan 12 merkezi Afrika ülkesinde yabancı yatırımları teşvik etmede GSYİH ve dış ticaret hadlerinin önemli ve pozitif etkili olduğu, ihracata dayalı vergi tatilleri ve enflasyon oranlarının ise pozitif fakat önemsiz düzeyde etkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Tablo 1. Teşviklerin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Dayalı Çalışmalar

Literatürde gerek ülkeler, gerekse bölgeler arasında yakınsama ve ıraksama analizlerine dayalı olarak yapılmış çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen, analizlere kontrol değişkeni olarak teşvik ve özendirmeyle dayalı değişkenlerin direkt olarak katılmasıyla yakınsama analizlerinin yapıldığı sadece bir çalışmaya rastlanılmıştır. Bu çalışma Martin (1998) tarafından bazı AB ülkeleri için 1989 ve 1993 yılları arası verilere dayalı olarak yapılmıştır. AB ülkeleri arasında gelir yakınsamasının araştırılmasıyla başlayan çalışma, ortaya çıkan bulgular sonrası bir gelir yakınsaması varsa, bu yakınsamaya AB tarafından yürütülen devlet desteklemelerinin herhangi bir etkisinin olup-olmadığının ortaya konulması ekseninde yürütülmüştür. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre AB tarafından bölgesel gelişmişlik seviyelerinin azaltılması amacıyla uygulanan politikaların ülkeler arasındaki gelir farklılıklarını gidermede, düşük derecede önemli olmakla birlikte, herhangi bir yakınsamaya yol açmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte düşük derecede de olsa ortaya çıkan ülkeler arası gelirlerdeki benzeşmelere AB tarafından yürütülen destekleme politikalarının olumlu yönde etkilerde bulunduğunu ve ülkelerin birbirlerine yakınlaşmalarını destekleyici nitelikte olduklarını ortaya koymuştur. Diğer taraftan devlet desteklemelerinin olumlu etkilerinin politik sebepler nedeniyle giderek azaldığını da vurgulayan çalışma, bölgesel teşviklerin bölgesel yakınsama üzerindeki önemini net bir şekilde tahmin edememiştir.

4 Ekonometrik Yöntem ve Değişkenler

Ekonomik büyümenin kalkınma şeklinde tüm ülkelere veya bölgelere yayılması veya ülkeler veya bölgeleri birbirleriyle aynı seviyelere getirmesi durumu literatürde “yakınsama” olarak adlandırılmaktadır. Daha açık bir ifade ile yakınsama, ekonomik büyümenin bölgeler arası gelir adaletsizliğini ve dengesizliğini mutlak anlamda azaltması şeklinde ortaya çıkan ekonomik bir olgudur. Ayrıca ekonomik büyüme bölgelerde olumlu etkiler

oluşturarak yakınsama oluşturacağı gibi, tam tersine bölgelerin gelir dengesizliğini daha da bozucu etkiler ortaya koyabilmektedir. Böylece büyümenin bölgeler arası gelir dengesizliklerini azaltıcı veya giderici etkiler ortaya koyması durumu yakınsama (convergence) olarak ifade edilirken, bölgeler arası gelir adaletini ve dengesizliklerini artırıcı yönde olumsuz etkiler koyması durumu ise ıraksama (divergence) olarak tanımlanmaktadır.

Yakınsama analizleri, son yirmi yıllık zaman periyodu içerisinde önemli derecede bir atılım gerçekleştirerek birçok büyüme teori ve modelinde büyümenin yayılma etkilerinin araştırılması anlamında yer almaya başlamıştır. Bu süreç içerisinde ilk olarak yakınsama analizlerinin öncüsü Barro ve Sala-i Martin tarafından yapılan “Converence” (1991) ve “Convergence across States and Regions” (1992) adlı çalışmalar kabul edilmektedir. İlgili çalışmalarda öncelikle bölgeler arasındaki gelir dengesizliklerinin giderilip giderilmediğini test etmek amacıyla kullanılacak yakınsama yöntemi, β yakınsama analizine dayalı yöntemidir. β yakınsaması Barro ve Sala-i Martin (1992)’in kullanmış olduğu eşitlik yardımıyla tahmin edilmekte ve bu çalışmada da yazarların yöntemi baz alınacaktır. Buna göre eğer göreceli olarak yoksul ülkeler veya bölgeler gelişmiş ülkeler veya bölgelerden daha hızlı büyüyorlarsa, bu süreç “Mutlak β Yakınsaması” olarak adlandırılmaktadır.

Aşağıdaki (1) nolu eşitlik “**Mutlak-Koşulsuz Yakınsama**” olarak adlandırılan ve sadece gelire bağlı değişimlerin denkleme katılmasıyla oluşturulmuş modeli ifade etmektedir. Bu denklemde cari gelir üzerine başlangıçtaki gelir düzeyinin etkili olup olmadığı ölçülmekte; başlangıç gelirinin cari gelir üzerindeki etkilerinin sıfırdan küçük parametre değerini alması halinde yakınsamanın varlığından bahsedilmektedir.

$$\left(\frac{1}{T}\right) \log \left(\frac{y_{i,t_0+T}}{y_{i,t_0}} \right) = B - \log \left(\frac{1-e^{-\beta T}}{T} \right) \log(y_{i,t_0}) + \varepsilon_i \quad (1)$$

Modelde T zaman aralığını gösterir. y_{i,t_0+T} i ülkesinde t yılındaki kişi başına geliri, y_{i,t_0} i ülkesindeki başlangıç yılındaki kişi başına geliri, ve ε_i hata terimini gösterir. β ise koşulsuz yakınsama katsayısı olup istatistiki olarak anlamlı olmak şartıyla, $\beta < 0$ olduğu durumlarda, mutlak yakınsamanın varlığını gösterir. Aksine $\beta > 0$ veya $\beta = 0$ olduğu hallerde, mutlak yakınsamanın gerçekleşmediği sonucuna varılır.

(2) nolu denklem ise mutlak yakınsamadan farklı olarak, yakınsama analizine potansiyel olarak etki edebilecek spesifik değişkenlerin eklenmesiyle oluşturulan “**Şarhli-Koşullu Yakınsama**” denklemini ifade etmektedir.

$$\left(\frac{1}{T}\right) \log \left(\frac{y_{i,t_0+T}}{y_{i,t_0}} \right) = \beta_0 - [\log(y_{i,t_0-T})] \left(\frac{1-e^{-\beta T}}{T} \right) + \beta_1 X_i + \varepsilon_i \quad (2)$$

İkinci denklemdeki β_1 koşullu yakınsama katsayısı iken, X_i ise kontrol değişkenleri ifade etmektedir. Koşullu analizin verildiği ikinci denklemde, koşullu yakınsama katsayısı pozitif değer alan değişkenler yakınsamayı hızlandırmaktayken, ortaya çıkan negatif değerler ise yakınsamayı azaltarak ülkeleri veya bölgeleri birbirinden uzaklaştırmaktadır.

Çalışmanın değişkenleri mutlak yakınsamayı ortaya koymaya yönelik olarak bölgesel gelir değişkeni ile koşullu yakınsama sonuçlarını ortaya koymaya yönelik olarak yatırım teşvik tutarları değişkeninden oluşmaktadır. Bölgesel kişi başı gelir ülkelerin ekonomik büyüme ve gelişme seviyesinin açık bir göstergesi olduğu gibi, bölgelerin de ekonomik büyüme ve gelişme seviyesinin en önemli göstergesidir.

Türkiye’de bölgesel kişi başı gelir 2001 yılına kadar bölgesel GSYİH olarak hesaplanmaktayken, 2001 yılından sonra ise bölgesel GSYH hesaplamaları yapılmamaktadır. Bu sebeple bölgesel GSYİH değişkenini temsilen bölgesel toplam vergi gelirleri (illere göre tahakkuk eden gelir ve kurumlar vergisi toplamı) kullanılmaktadır. Literatürde gelir değişkeni olarak bölgesel GSYİH verilerinin olmaması ya da mevcut verilerin zaman açısından yeterli uzunluğa sahip olmaması gibi sebeplerden dolayı bir takım tartışmalar olsa bile, GSYİH değerini temsilen vergi gelirlerine başvuran çalışmaların varlığı da dikkat çekmektedir (bkz. Ottaviano ve Pinelli: 2006; Karahasan: 2010; Ekinci: 2013). Ayrıca Cornia ve Nelson (2010) tarafından yapılan çalışmada da vergi gelirlerindeki artışın ekonomik büyümeyi temsil edebileceği yönünde bulgulara rastlanılmıştır. Dolayısıyla çalışmada geliri temsilen vergi gelirlerinin alınması yoluna gidilmiş ve fert başına geliri temsil için vergi gelirleri nüfusa bölünerek temsili fert başına gelir rakamlarına ulaşılmıştır. Çalışmanın zaman boyutu 2004-2012 yılları arasını kapsamaktayken, mekan boyutu ise bölgeler arası farklılığı yansıtmak amacıyla Türkiye’nin 2003 yılında uygulamaya geçtiği 26 alt bölgesi, yani Düzey-2 alt bölge sınıflandırması ile 81 ili kapsayan sınıflandırma oluşturmaktadır.

Bölgesel teşvik uygulamalarında görece daha derli-toplu bir düzenlemeler bütünlüğünü içermesi nedeniyle 2004 ve 2009 teşvik uygulamalarının yansımaları inceleme konusu yapılmıştır. 2009’daki teşvik uygulamaları da 2012 yılında revize edildiğinden, çalışmanın uygulama dönemi 2004-2012 yılları aralığını kapsamıştır. 2012’deki düzenleme de 2015’de revize edilmiştir.

2015	2012	2009
2012 yılı itibarıyla çıkarılan teşvik paketi devam ettirilmekte, Bölge sayısı yine 6 olarak devam ettirilmekte ve 2015 yılında geçerliliğini yitiren bazı teşvikler yeniden uzatılarak genişletilmektedir. Özellikle istihdam artışına yönelik İŞKUR destekli istihdam arttırılmakta ve Ar-Ge faaliyetlerine yönelik yatırımların desteklenmesine yönelik faaliyetler iyileştirilmekle birlikte daha da arttırılmaktadır. Ayrıca kadın girişimciliğine yönelik faaliyetlerin de ayrıca desteklenmesi sağlanmaktadır.	Dört ayaklı bir yapı olarak kurgulanan ve 6 farklı Bölge ayrımında bulunan Teşvik Sistemi: Genel Teşvik Uygulamaları, Bölgesel Teşvik Uygulamaları, Büyük Ölçekli Yatırımlar ve Stratejik Yatırımlar yer almaktadır. AMAÇ: Cari açığın azaltılması amacıyla ithalat bağımlılığı yüksek olan ara malı ve ürünlerin üretiminin artırılması, En az gelişmiş bölgelere sağlanan yatırım desteklerinin artırılması, Bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi, Destek unsurlarının etkinliğinin artırılması, Kümelenme faaliyetlerinin desteklenmesi, Teknolojik dönüşümü sağlayacak yüksek ve orta yüksek teknoloji içeren yatırımların desteklenmesi,	Üç ayaklı bir yapıya sahip olan ve 4 farklı Bölge ayrımında bulunan Teşvik Sisteminin genel karakteristikleri şu şekildedir: i- Bölgesel – Sektörel Teşvik Sistemi, ii- Büyük Proje Teşvik Sistemi, iii- Genel Teşvik Sistemi Yeni teşvik sisteminin amacı uluslararası yükümlülüklerimize aykırılık teşkil etmeyecek şekilde 1- Bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermek, 2- Desteklenecek sektörleri, bölgelerin koşullarına ve rekabet avantajlarına uygun biçimde belirleyerek kümelenme yaklaşımının gelişmesine katkı sağlamak, 3- Uluslararası rekabet gücünü artıracak ve teknoloji ile araştırma-geliştirme içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımları özendirmek

Tablo 2. Türkiye’de Bölgesel Teşvik Uygulamaları

5 Uygulama ve Bulgular

Çalışmanın uygulaması olarak yakınsama analizinin yapılmasındaki temel faktör bölgesel dengesizlikleri gidermek amacıyla kullanılan teşvik politikalarının dengesizlikleri giderme amacına ulaşmadaki rolünü ve etkinliğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda yakınsama analizi öncelikle bölgeler ve iller arasında bir gelir yakınsamasının olup-olmadığını ortaya koymaya yönelik olarak (1) nolu eşitlik yardımıyla ve en küçük kareler tahmin yöntemiyle bulunan mutlak β yakınsaması olarak ifade edilmektedir. Daha sonra ise bölgeler veya iller arasında gelire dayalı bir yakınsamanın bulunmasıyla analiz bir adım daha öteye götürülmekte ve (2) nolu eşitlikteki koşullu yakınsama denkleminde yararlanılarak bölgeler veya iller arasında mutlak yakınsamaya yol açan değişkenlerin kontrol değişken olarak analize dâhil edilmesi ile koşullu yakınsama aşamasına geçilmektedir. Tablo 3 bölgeler ve illere yönelik Mutlak β yakınsamasına ait analiz sonuçlarını göstermektedir.

Bölgelere Dayalı Mutlak β Yakınsaması				
Değişken	Katsayısı	Standart Hata	t-İstatistiki	p-Değeri
X	-0.023955 ^(*)	0.004948	-4.841722	0.0001
C	0.213918 ^(*)	0.020474	10.44812	0.0000
R ² :0.49 Düzeltilmiş R ² : 0.47 F-değeri: 23.44 ^(**) Prob (F):0.000062 DW: 1.53				
İllere Dayalı Mutlak β Yakınsaması				
Değişken	Katsayısı	Standart Hata	t-İstatistiki	p-Değeri
X	-0.000168	0.003187	-0.052794	0.9580
C	0.125360 ^(**)	0.053628	2.337571	0.0219
R ² :0.04 Düzeltilmiş R ² : 0.01 F-değeri: 0.01 Prob (F):0.9580 DW: 2.14				

Not: Tablodaki (*) ve (**) işaretleri değişkenlerin %1 ve %5 önem düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Bölgelere ve İllere Dayalı Mutlak β Yakınsaması Tahmini Sonuçları

Tablo 3’den görüleceği üzere mutlak yakınsamayı ifade eden β katsayısı bölgesel düzeyli olarak -0.023955 olarak gözlemlenmiştir. β katsayısı (-0.023955 < 0) sıfırdan küçük ve olasılık değeri anlamlı olduğu için mutlak anlamda yakınsamanın varlığından söz edilebilir. Diğer taraftan illere dayalı mutlak yakınsamayı ifade eden β katsayısı da -0.000168 olarak bulunmuş, fakat olasılık değeri anlamsız çıkmıştır. Böylece analizde ifade edilen Türkiye’deki 26 alt bölgenin bölgesel gelirlerinde bir yakınsamanın ortaya çıktığı, bölgesel gelirin giderek birbirine yaklaştığı (yakınsadığı) ve bölgesel dengesizliklerin giderek azaldığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Ortaya çıkan bu sonuçlar daha önceden Türkiye ekonomisi için uygulanmış Sağbaş (2002), Ersungur ve Polat (2006) ile Zeren ve Yılcı (2011) gibi yazarlar tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarıyla örtüşmekteyken, Borluk (2014) tarafından yapılan çalışma sonuçlarıyla ters düşmektedir. Bölgesel düzeyde yakınsama

yakalanmasına karşılık, analizlerde iller bazında ortaya çıkan sonuçlar ise Türkiye’deki 81 ilin gelirlerinde mutlak anlamda yakınsamanın ortaya çıkmadığını göstermektedir.

Ayrıca bölgesel gelir anlamında mutlak yakınsamanın ortaya çıkmış olması, yakınsamaya etki eden faktörler arasında uygulanan teşvik politikalarının olup-olmadığının araştırılmasına yönelik koşullu yakınsama analizinin yapılmasını da gerekli kılmaktadır.

Koşullu beta yakınsama hipotezi ise ekonomilerdeki hükümet politikası, beşeri sermaye, yatırım düzeyi gibi bazı yapısal karakteristiklerin benzer olması ile negatif ilişkinin gerçekleşeceğini varsaymaktadır. Ayrıca koşullu yakınsama analizinde ekonomilerdeki teknoloji, tasarruf eğilimi, üretim biçimleri ve tercihi gibi yapısal faktörler arasında bazı farklılıklar olduğunu varsayarken, mutlak yakınsamada ise bu faktörlerin aynı-sabit olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle koşullu beta yakınsamasını sınamak için beta yakınsamasında kullanılan modele ilave kontrol değişkenleri eklenmektedir (Zeren ve Yılancı, 2011: 145). Tablo 4 bölgeler ve illere yönelik koşullu yakınsama analizine ilişkin analiz sonuçlarını ortaya koymaktadır.

Koşullu yakınsama analizine ilişkin bulguların verildiği Tablo 4’den görüleceği üzere mutlak yakınsamaya etki edebilecek faktörlerden biri olarak varsayılan teşvik uygulamalarında çalışmanın dönemi olan 2004-2012 yılları arasında bazı yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu sebeple yeni düzenlemelerin ortaya çıkardığı değişimlerin izlenebilmesi için yatırım teşvik tutarları 2004-2008 ve 2009-2012 yıllarına göre gruplandırılmış ve analiz bu gruplandırmaya göre yapılmıştır.

Tablo 4’deki analiz sonuçlarına göre yatırım teşviklerinin 2004-2008 yılları arasında bölgesel düzeyde koşullu yakınsama şartını sağladığını, 2009-2012 yılları arasında ise il düzeyinde koşullu yakınsama şartını sağladığını göstermektedir. Böylece ilk dönem olan 2004-2008 yılları arasında bölgeler düzeyinde hem mutlak hem de koşullu yakınsamanın gerçekleşmiş olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Çünkü her iki durumda da yakınsama katsayısının anlamlı olduğu görülmektedir. Fakat koşullu yakınsamadaki kontrol değişken olan yatırım teşvik tutarlarının katsayısı negatif çıkmıştır. Bu bağlamda Türkiye’deki 26 alt bölge arasında yakınsamanın ortaya çıkmış olması, teoride beklendiği üzere yatırım teşvik uygulamalarının kişi başı milli gelirden ortaya çıkan büyümeyi pozitif yönde etkileyeceği yönündeki sonuca kontrol değişkeninin negatif katsayısı dolayısıyla ulaşılamamaktadır. Bu durum 2004-2008 dönemi arasındaki yatırım teşviklerinin, bölgeler arasında meydana gelen gelir yakınsamasında pozitif yönlü bir etki oluşturmadığını göstermektedir. Ayrıca ikinci dönem olan 2009-2012 yılları arasındaki olasılık değerlerinden koşullu yakınsamanın gerçekleşmediği, fakat yatırım teşvik tutarlarının katsayısının pozitif olduğu anlaşılmaktadır.

Bölgelere Dayalı Koşullu β Yakınsaması				
Değişken	Katsayısı	Standart Hata	t-İstatistiki	p-Değeri
X2004-2008	-0.000108	7.171700	-1.522919	0.1442
YATTES2004-2008	-0.034057 ^(*)	0.009983	-3.414170	0.0024
C	0.275791 ^(*)	0.035129	7.850755	0.0000
R²:0.56 Düzeltilmiş R²: 0.52 F-değeri: 14.8735^(*) Prob (F):0.00071 DW: 2.04				
X2009-2012	-0.011636	0.009782	-1.189494	0.2464
YATTES2009-2012	1.828205	2.797905	0.652458	0.5206
C	0.143342 ^(*)	0.045370	3.159374	0.0044
R²:0.06 Düzeltilmiş R²: 0.02 F-değeri: 0.7855 Prob (F):0.4677 DW: 1.60				
İllere Dayalı Koşullu β Yakınsaması				
Değişken	Katsayısı	Standart Hata	t-İstatistiki	p-Değeri
X2004-2008	-0.008273	0.008017	-1.031913	0.3053
YATTES2004-2008	-0.005060	0.006793	-0.744920	0.4586
C	0.281965 ^(**)	0.116175	2.427070	0.0175
R²:0.09 Düzeltilmiş R²: 0.06 F-değeri: 3.6846^(**) Prob (F):0.0295 DW: 2.21				
X2009-2012	-	0.006449	-1.892417	0.0621
	0.012204 ^(***)			
YATTES2009-2012	0.013866 ^(**)	0.006266	2.213046	0.0298
C	0.246618 ^(*)	0.092308	2.671673	0.0092
R²:0.06 Düzeltilmiş R²: 0.04 F-değeri: 2.4910^(***) Prob (F):0.0893 DW: 2.17				

Not: Tablodaki (*), (**) ve (***) işaretleri değişkenlerin %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Bölgelere ve İllere Dayalı Koşullu Yakınsama Tahmini Sonuçları

Genel olarak hem mutlak hem de koşullu yakınsama analizlerinden elde edilen sonuçlarda Türkiye’de gelir ayrışmasının belirginleştiği yönünde sinyaller tespit edilmiştir. Özellikle yatırım teşviklerinin yakınsamada anlamsız sinyaller vermesi uygulanan teşvik politikalarının esastan eleştirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle Türkiye’nin uyguladığı teşvik sistemini inceleme konusu yapan Koreli uzmanların yönelttiği temel eleştiri, “teşvik sisteminin oldukça ‘eşitlikçi’ olarak nitelendirmeleri” olmuştur (Berkan, 2015). Dolayısıyla bölge, il ve hatta daha mikro bazda rekabet gücü belirlemesi yapılmadan, genel olarak uygulanan

teşvik sisteminin avantajlar yaratmadığı, yani ayırimcılık doğurmadığı gibi bir durumun varlığından söz edilebilir.

Diğer taraftan 2009-2012 yılları arasında il bazlı olarak mutlak anlamda yakınsamanın ortaya çıkmamasına rağmen, koşullu yakınsama şartının gerçekleştiği ve kontrol değişken olan yatırım teşvik tutarlarının katsayısının pozitif olduğu gözlemlenmiştir. Böylece Türkiye’deki 81 il arasında koşullu yakınsamanın ortaya çıkması teoride beklendiği üzere yatırım teşvik uygulamalarının kişi başı milli gelirde ortaya çıkan büyümeyi pozitif yönde etkileyeceği yönündeki önsel hipotezle paralellik göstermektedir. Ayrıca ilk dönem olan 2004-2008 yılları arasındaki il bazlı koşullu yakınsama sonuçlarının hem olasılık değerinin anlamsız hem de yatırım teşvik tutarlarının katsayısının negatif olmasından dolayı koşullu yakınsama şartının sağlanmadığı söylenebilir.

Elde edilen sonuçlar 2004-2008 ile 2009-2012 yılları arasında yürütülen, 2004 ve 2009 yıllarındaki teşvik uygulamalarından 2004 yılı teşvik uygulamasının bölgesel bazda, 2009 yılı teşvik uygulamasının ise iller bazında etkin ve nispeten daha başarılı olduğunu ortaya koymaktadır. Böyle bir sonucun ortaya çıkmış olmasında 2009 yılına kadar uzunca bir dönem devam eden bölgelere dayalı teşvik uygulamalarından vazgeçilerek kısmen de olsa illere dayalı bir teşvik uygulamasına gidilmek istenmesinin büyük bir rol oynadığı söylenebilir. Ayrıca bu dönem öncesinde Türkiye’de meydana gelen büyük ekonomik krizlerden dolayı önemli bir daralma yaşayan ülke ekonomisinin, uygulamaya konan ekonomi politikalarına hızlı bir şekilde yanıt vermesinin ve krizlerden çıkış yıllarının bu yıllara denk gelmesinin bir sonucu olarak da görülebilir. Aynı şekilde 2000 yılından sonra daha çok sektörel teşvikler bölge temelli olarak uygulanmaktayken, 2009 yılı yatırım teşvik uygulamasıyla bölgelerle birlikte illere has teşvik uygulamalarına daha fazla ağırlık verilmiştir. Son olarak bu dönemde yürütülen teşvik uygulamalarının 2009 yılındaki yeni teşvik düzenlemesine kadar özel sektörden gelen çeşitli talepler doğrultusunda sürekli olarak bazı revizyonlara tabi tutulmasının da, bu dönemdeki teşvik uygulamalarının işlerliğini ve etkinliğini artırarak daha iyi sonuçlar vermesinde etkili olduğu sonucunu çıkarabilmektedir.

Diğer taraftan 2009 yılı uygulamasıyla ilk kez İBBS Düzey-2 kapsamındaki bölgelere yönelik teşvik uygulamalarına gidilmesi, 2009 teşvik uygulamasının bölgesel bazdaki önemini ortaya koymaktadır. Fakat bu dönemin hemen öncesindeki 2008 yılı küresel çaptaki büyük resesyon ve dolayısıyla Türkiye’de özellikle yabancı yatırımlara dayalı yatırım düzeyinin düşmesi yönünden önemli derecede etkilenmiştir. Bu bağlamda yurtiçi yatırım düzeyinin azalması nedeniyle yatırım teşvikleri de düşüş eğilimine girmiş ve 2009 yılı düzenlemesinden arzu edilen sonuçlar alınamamıştır.

Ayrıca 2009 yılı teşvik uygulamasının illere yönelik olarak bazı uygulamalar da içermesi ve 2009-2012 yılları arasındaki il bazlı koşullu yakınsama analiz sonuçlarının olumlu çıkması, Türkiye’de bölgesel ölçeğe dayalı teşviklerden ziyade illere dayalı teşvik uygulamalarının gerekliliğini ispatlar niteliktedir. Çünkü illerin kendi güçlü yönlerine ve rekabetçi yapıdaki üstünlüklerine göre sunulacak teşvik politikalarının illerin, dolayısıyla bağlı bulundukları bölgelerin kalkınmasına olumlu yönde katkılar ve dışsallıklar sunacağı aşikârdır. Nitekim 2012 yılında çıkarılan yeni teşvik düzenlemesinin tam bir şekilde olmasa da illere dayalı teşvik politikalarını da uygulamaya koyması bu sorunu bertaraf etmeye yönelik bir çabanın yansıması konumundadır.

6 Sonuç

Bu çalışmada Türkiye’de uzun yıllardır yürütülen yatırım teşvik politikalarının daha çok son dönemlerde amaç edildiği bölgesel kalkınma temelli hedeflerine ulaşıp ulaşılmadığı Yakınsama Analizi doğrultusunda araştırılmıştır. Bu amaçla çalışma İBBS’ye göre ayrımı yapılan ve Düzey-2 kapsamında olan 26 alt bölgeyi ve 81 ili ve zaman boyutu da İBBS’nin başlangıç yılı olan 2003 yılındaki bazı verilerin eksikliği ve bulunamamasından dolayı 2004-2012 yılları arasını kapsamıştır. Çalışmada ilk olarak söz konusu dönemde bölgelerin gelirleri arasında bir yakınsamanın olup-olmadığını ortaya koymak amacıyla mutlak β yakınsaması analizi yapılmıştır. Yakınsama analizini müteakip bölgelere verilen yatırım teşviklerinin bölgesel kalkınmaya olan muhtemel etkileri, yine yakınsama analizi ekseninde, koşullu yakınsama analiziyle değerlendirilmiştir.

Çalışmaya ait analiz bulguları çalışma dönemi içerisinde ortaya çıkan kişi başı gelir artışlarının bölgeler arasında mutlak anlamda bir yakınsamaya neden olduğunu göstermiştir. Böylece analizde ifade edilen Türkiye’deki 26 alt bölgenin bölgesel gelirlerinde bir yakınsamanın ortaya çıktığı, bölgesel gelirlerin giderek birbirine yaklaştığı (yakınsadığı) ve bölgesel dengesizliklerin giderek azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan yatırım teşviklerinin kontrol değişken olarak yakınsama analizine katılmasıyla oluşturulan koşullu yakınsama analizinde ise yatırım teşviklerinin, bölgeler arasında meydana gelen gelir yakınsamasında pozitif yönlü bir etki oluşturmadığını ortaya koymuştur. Koşulsuz yakınsamanın gerçekleşmesinde de az gelişmiş il ve bölgelerde yaşanan göç ve buna dayalı olarak kişi başı gelir artışlarının ortaya çıkması ihtimal dahilindedir. Dolayısıyla yakınsamanın göç ve suni gelir artışı bağlamında ortaya çıkma olasılığı vardır ki, net göç hızlarının yakınsamada modellenmesi ile bu durum da test edilebilir. Şayet göçe dayalı bir yakınsamanın varlığı tespit edilmişse, dengesizliğin daha da derinleştiği gibi bir sonuçtan bahsedilebilir.

Sonuç olarak 2004-2012 yılları arasında bölgeler arasında ortaya çıkan mutlak anlamdaki gelir yakınsamasına koşullu yakınsama sonuçlarının da ilave edilmesiyle, bölgesel ölçekte yürütülen yatırım teşvik uygulamalarının bölgesel ölçekteki gelir yakınsamasındaki rolünün pozitif yönde olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu durum, bölge

kapsamındaki illerde homojenitenin sağlanamaması sonucunu ortaya koymaktadır. İl bazında yapılan analizlerde ise 2004-2008 teşvik düzenlemelerinden ziyade 2009-2012 düzenlemelerinin daha etkin sonuçlar sunduğu gözlenmiştir. Böylece son teşvik uygulamasının görece illerin rekabet gücünü dikkate almasının, iller arasında bir yakınsama oluşturduğu ve dolayısıyla iller arasındaki gelişmişlik farkını elimine edici sonuçlar doğurduğunu ortaya koymuştur. Bu yönüyle genel teşvik uygulamalarından ziyade daha öze, yani mikro ölçekli ve yöreye özgü teşvik uygulamalarının daha etkin sonuçlar doğuracağı ileri sürülebilir. Ayrıca yöreye özgü rekabetçi yapıya ve yenilikçi uygulamalara has teşvik ve özendirme uygulamalarıyla da teşvik politikaları yerel ölçeğe indirgenerek uygulama sonuçları daha başarılı seviyelere çıkartılabileceği gibi teşviklerin daha ayırıcı ve şeffaf olmasının önem arz edeceği söylenebilir.

Kaynakça

- Barbour, P. (2005). "An Assessment of South Africa's Investment Incentive Regime with a Focus on the Manufacturing Sector". *ESAU Working Paper 14*, London: Overseas Development Institute.
- Barro, R. J. and Sala-i-Martin, X. (1991). "Convergence across States and Regions". *Brookings Papers on Economic Activity*, 1.
- Barro, R. J. and Sala-i-Martin, X. (1992). "Convergence". *Journal of Political Economy*, 100(2), 223-251.
- Benk, S. (2004). "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Vergisel Teşvikler". *İş-Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 6(1). <http://www.isguc.org/?p=article&id=195&cilt=6&sayi=1&yil=2004>.
- Berkan, İ (2015). "Orta Teknoloji ve Orta Gelir Tuzağı", *Hürriyet Gazetesi*, 9 Mayıs 2015.
- Boadway, R. and Shah, A. (1992). "How Tax Incentives Affect Decisions to Invest in Development Countries". *Country Economics Department The World Bank*, November 1992, WPS 1011.
- Bondonio, D. and Greenbaum, R.T. (2006). "Do Business Investment Incentives Promote Employment in Declining Areas? Evidence from EU Objective 2 Regions". *European Urban and Regional Studies*, 13(3), 225-244.
- Borluk, S. (2014). "Türkiye'de Bölgesel Gelir Dağılımı Iraksaması, Verimlilik ve Diğer Dinamiklerle İlişkisi". *Verimlilik Dergisi*, T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü, Sayı: 2014/4, 19-44.
- Chalk, N. A. (2001). "Tax Incentives in The Philippines: A Regional Perspective". *IMF Working Paper*, No:01/181, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2001/wp01181.pdf>.
- Chaudhuri, R. H. (2001). *An Introduction to Development and Regional Planning*. India: Orient Longman Limited, Hyderabad.
- Cornia, G. C. and Nelson, R. D. (2010). "State Tax Revenue Growth and Volatility". *Federal Reserve Bank of St. Louis Regional Economic Development*, 6(1).
- Devereux, M. (1991). "Corporation Tax Asymmetries and Investment: Evidence from UK Panel Data". *Queen's Economics Department Working Paper No. 820*.
- Doğan, S. ve Yıldız, Z. (2007). "Bölgesel Kalkınma, Turizmin İlişkisi ve Göller Bölgesi Kalkınmasında Alternatif Turizm Potansiyelinin Kullanılabilirliğine Yönelik Bir Araştırma". *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, Year: 2007/2, Number: 6.
- Ekinci, D. (2013). *Yığılma Ekonomilerinin Nedenleri ve Etkileri: Türkiye Alt Bölgeler Bazında Bir Uygulama (1990-2009)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ersungur, Ş. M. (2005). *Bölgesel İktisat*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Z. F. Fındıkoğlu Araştırma Merkezi Yayın No: 219.
- Ersungur, Ş. M. ve Polat, Ö. (2006). "Türkiye'de Bölgeler Arasında Yakınsama Analizi". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 335-343.
- Gabe, T. M. and Kraybill, D. S. (2002). "The Effect of State Economic Development Incentives on Employment Growth of Establishments". *Journal of Regional Science*, 42(4), 703-730.
- Ginevicius, R. and Simelyte, A. (2011). "Government Incentives Directed Towards Foreign Direct Investment: A Case of Central and Eastern Europe". *Journal of Business Economics and Management*, ISSN 1611-1699, 12(3), 435-450.
- Giray, F. (2005). "Küreselleşme Sürecinde Vergi Rekabeti ve Boyutları". *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 9, 2005.
- İstanbul Ticaret Odası (İTO) (1995). *Türkiye'de Teşvik Sistemi, Genel Değerlendirme*. Yayın No: 1995-10.
- Karahasan, B. C. (2010). *Dynamics and Variation of Regional Firm Formation: Case of Turkey*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Küçüköğlu, M. (2005). *Vergisel Teşviklerin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Üzerine Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Martin, R. (1998). "Regional Incentive Spending for European Regions". *Regional Studies*, 32(6), 527-536.
- Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA) (2011). "Türkiye'de Sağlanan Teşvik ve Destekler". <http://www.oka.org.tr/Documents/okatesvikvedesteklerekitap180820111.pdf>.
- Ottaviano, G. I. P. and Pinelli, D. (2006). "Market Potential and Productivity: Evidence from Finnish Regions". *Regional Science and Urban Economics*, 36, 636-657.
- Poole K. E., Erickcek, G. G., Iannone, D.T., Mccrea, N. and Salem P. (1999). "Evaluating Business Development Incentives". *National Association of State Development Agencies*, ACCRA, Washington, D.C., http://www.eda.gov/PDF/1g3_ebdi_report.pdf.
- Porsse, A., Haddad, E. and Ribeiro, E. P. (2007). "Economic Effects of Regional Tax Incentives: A General Equilibrium Approach". *Latin American Business Review*, 7(3-4), 195-216.
- Roy, N. and Bezbaruah, M. P. (2002). *Agricultural Growth and Regional Economic Development*. New Delhi: India.
- Sağbaş, İ. (2002). "Türkiye'de Kamu Harcamalarının Yakınsama Üzerindeki Etkisi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, IV(2).
- Schalk, H. J. and Untiedt, G. (2000). "Regional Investment Incentives in Germany: Impact on Factor Demand and Growth". *Annals of Regional Science*, 34, 173-195.
- Tung, S. and Cho, S. (2001). "Determinants of Regional Investment Decisions in China: An Econometric Model of Tax Incentive Policy". *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 17, 167-185.
- Uluatam, Ö. (1971). *Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 311.
- United Nation (2001). Reducing Disparities: Balanced Development of Urban and Rural Areas and Regions within the Countries of Asia and the Pacific. *Economic and Social Commission for Asia and the Pacific*, ISBN: 92-1-120037-7.
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) (2004). *Incentives*. United Nations New York and Geneva.
- Van Parys, S. and James, S. (2010). "The Effectiveness of Tax Incentives in Attracting Investment: Panel Data Evidence from the CFA Franc Zone". *International Tax Public Finance*, 17, 400-429.
- Zeren, F. ve Yılcı, V. (2011). "Türkiye'de Bölgeler Arası Gelir Yakınsaması: Rassal Katsayılı Panel Veri Analizi Uygulaması". *Business and Economics Research Journal*, 2(1), 143-151.
- <http://www.tuik.gov.tr>
- <http://www.ekonomi.gov.tr>
- <http://www.gib.gov.tr>